

Jaké zásady pro znalecké dokazování vyplývají z práva na spravedlivý proces?*

Which Principles for Expert Testimonies Derive from the Right to Fair Trial?

Maxim Tomoszek**

Abstrakt

Při prokazování skutečností, které vyžadují odborné znalosti, soudy často využívají znalecké posudky, a to jak v trestním, tak v civilním (i správním) soudním řízení. Obdobně jako jiné prvky soudního řízení, i znalecké dokazování se řídí určitými pravidly, která mají zejména zajistit, aby byl výsledný soudní proces spravedlivý. Cílem předkládaného článku je analyzovat relevantní judikaturu ÚS a ESLP, a doplňkově i NS, a z ní vyvodit hlavní principy, jimiž se má znalecké dokazování v soudním řízení řídit.

Klíčová slova

Bayesovské usuzování; znalecké dokazování; civilní proces; právo na spravedlivý proces; Listina základních práv a svobod; Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod; Ústavní soud; Evropský soud pro lidská práva.

Abstract

When proving facts requiring expertise, courts often rely on expert opinions, both in criminal and civil (and administrative) legal proceedings. Like other elements of court proceedings, expert evidence is governed by certain rules designed to ensure, in particular, that the resulting trial is fair. The aim of this paper is to analyze the relevant case law of the Czech Constitutional Court and European Court of Human Rights, and also in limited extent also the Czech Supreme Court, in order to deduce from it the main principles governing expert evidence in court proceedings.

Keywords

Bayesian Inference; Expert Evidence; Civil Proceedings; The Right to a Fair Trial; Charter of Fundamental Rights and Freedoms; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Constitutional Court; European Court of Human Rights.

* Tento článek je výstupem projektu Grantové agentury České republiky Bayesovské usuzování jako prostředek pro efektivní znalecké dokazování v civilním soudním řízení č. č. 19-17474S. Za cenné komentáře při tvorbě článku děkuji dalším členům řešitelského kolektivu uvedeného grantu, zejména Tomáši Fürstovi a Renátě Šínové. Všechny nedostatky textu však jdou výhradně na vrub autora.

** JUDr. Maxim Tomoszek, Ph.D., Katedra ústavního práva, Právnická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc / Department of Constitutional Law, Faculty of Law, Palacký University, Olomouc, Czech Republic / E-mail: maxim.tomoszek@upol.cz / ORCID: 0000-0002-3585-2823

Úvod

Aby soud mohl vydat rozhodnutí ve věci, musí nejprve zjistit skutkové okolnosti případu prostřednictvím důkazů, teprve na takto zjištěný skutkový stav může aplikovat příslušnou právní úpravu. Při prokazování skutečností, které vyžadují odborné znalosti, soudy často využívají znalecké posudky, a to jak v trestním, tak v civilním (i správním) soudním řízení. Obdobně jako jiné prvky soudního řízení, i znalecké dokazování se řídí určitými pravidly, která mají zejména zajistit, aby byl výsledný soudní proces spravedlivý. Cílem předkládaného článku je analyzovat relevantní judikaturu ÚS a ESLP, a doplňkově i NS, a z ní vyvodit hlavní principy, jimiž se má znalecké dokazování v soudním řízení řídit. Tento článek vychází z výzkumu realizovaného v rámci projektu GAČR zaměřeného na využití Bayesovského usuzování¹ ve znaleckém dokazování, a je primárně zaměřen na používání znaleckého dokazování v civilních věcech, byť se nelze vyhnout občasně zmínce o trestních věcech. Zároveň je nutné podotknout, že se jedná o jeden z prvních výstupů tohoto projektu, takže jde o vymezení základních principů, jimiž se znalecké dokazování má řídit, a identifikaci problémů přítomných v právní úpravě či v aplikační praxi. Jejich podrobnější zpracování včetně návrhů řešení bude předmětem dalšího zkoumání, proto některé aspekty zkoumané problematiky nejsou v tomto článku zcela detailně rozebrány.

V zahraničí byly některé aspekty této problematiky již poměrně podrobně zpracovány², primárně ve vztahu k čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.³ Předkládaný článek z těchto obecných základů vychází a doplňuje k nim specifika plynoucí z české právní úpravy a judikatury českých soudů. Článek zároveň reaguje na aktuální legislativní vývoj spočívající ve schválení nového zákona č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech (dále jen ZZKÚ), který 1. 1. 2021 nahradí dnes účinný zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZZT).

1 Základní východiska

Cílem první části textu je shrnout hlavní procesní záruky týkající se dokazování, které vyplývají z práva na spravedlivý proces. Za tím účelem bude právo na spravedlivý proces nejprve stručně obecně vymezeno, poté budou rozebrány jednotlivé procesní záruky týkající se dokazování a způsob, jak může být jejich dodržení přezkoumáváno. V závěru

1 Bayesovské usuzování je matematická metoda umožňující zpřesňování odhadu pravděpodobnosti určité hypotézy s tím, jak jsou získávány důkazy a další informace. Metoda se standardně používá v mnoha odvětvích lidské činnosti, kde je na základě dat třeba učinit úsudek, predikci či rozhodnutí (například v autonomním řízení). V oblasti justice má tato metoda velký potenciál zejména v komplikovaných případech s větším množstvím protichůdných důkazů, kde umožňuje velmi přehledně uspořádat všechny důkazy a informace do tzv. Bayesovské sítě a souhrnně je vyhodnotit. Podrobněji viz např. BOX, G. E. P., a G. C. TIAO. *Bayesian Inference in Statistical Analysis*. New York: John Wiley, 1992, s. 1–24.

2 Viz zejména VUILLE, J., L. LUPARIA a F. TARONI. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*, 2017, č. 16, s. 55–68.

3 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, publikovaná pod č. 209/1992 Sb., dále jen Úmluva.

první části budou z rozebraných záruk vyvozeny tři obecné zásady, které budou následně v druhé části textu aplikovány na znalecké dokazování.

Právo na spravedlivý proces sestává z množství procedurálních garancí, které mají ve svém souhrnu za cíl zajistit férové řízení, jehož výsledkem je spravedlivé rozhodnutí. Právo na spravedlivý proces je garantováno čl. 6 Úmluvy a čl. 36 až 40 Listiny. Na tato ustanovení navazuje velmi bohatá judikatura ESLP, ÚS, NS i NSS. V obecné rovině se rozsah procesních garancí liší v civilním a trestním řízení, a to jak na základě rozlišování těchto řízení v Úmluvě, tak v Listině.⁴ Zjednodušeně lze říci, že záruky v civilní větvi představují určitou základní úroveň procesních garancí, která je rozšířena v trestních věcech o dodatečné nebo širší záruky. Základními principy plynoucími z práva na spravedlivý proces, které se uplatní bez ohledu na povahu řízení, je právo na efektivní účast v řízení, rovnost stran, právo být seznámen s důkazy a vyjadřovat se k nim, princip bezprostřednosti řízení, zákaz sebeobviňování, právo být právně zastoupen, právo na odůvodnění rozhodnutí a další.⁵

Pokud se zaměříme konkrétně na procesní záruky týkající se dokazování, základním východiskem je skutečnost, že z Úmluvy (a koneckonců ani Listiny) nevyplývají žádná konkrétní pravidla pro dokazování před národními soudy a že je tedy úlohou členských států, konkrétně jejich zákonodárných sborů, aby přijaly odpovídající právní úpravu. To však neznamená, že by byl zákonodárce při vymezení úpravy dokazování v soudním řízení zcela neomezen. ESLP uplatňuje určité obecné mantinely, v jejichž rámci se musí členské státy pohybovat,⁶ stejně tak to ve vztahu k obecným soudům činí ÚS.⁷

Budeme-li hovořit o judikatuře ÚS a ESLP, je třeba mít na paměti, že hodnocení důkazů je primárně záležitostí nalézacích soudů. „*Ústavní soud se ... může zabývat správností hodnocení důkazů obecnými soudy, jen zjistí-li, že v řízení byly porušeny ústavní procesní principy nebo pokud jsou skutková zjištění, o něž se opírají vydaná rozhodnutí, v extrémním nesouladu s vykonanými důkazy [srov. např. náleží sp. zn. III. ÚS 166/95 (N 79/4 SbNU 255) ze dne 30. 11. 1995 nebo usnesení sp. zn. III. ÚS 376/03 (U 1/32 SbNU 451) ze dne 14. 1. 2004], kvůli čemuž se výsledek dokazování se jeví jako naprosto nespravedlivý a věcně neudržitelný.*“⁸ Obdobně ESLP se cítí kompetentní k přezkumu hodnocení důkazů národními soudy pouze tehdy, pokud jím mohlo dojít k porušení práv zakotvených v Úmluvě,⁹ případně pokud by soud při hodnocení

4 Viz JIRÁSEK, J. a M. KOPA. In: BARTOŇ, M. a kol. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 512–513.

5 HARRIS, D. J. et al. *Law of the European Convention on Human Rights*. 2. vyd. Oxford: OUP, 2009, s. 235 a násl.

6 Rozsudek ESLP *Hämäläinen vs. Finsko*, č. 351/02.

7 Nález ÚS sp. zn. Pl. ÚS 37/04.

8 Nález ÚS ČR ze dne 24. 9. 2019, sp. zn. II. ÚS 698/19, a další.

9 Srov. např. rozsudky ESLP *Gorgieski vs. Bývalá jugoslávská republika Makedonie*, č. 18002/02, § 47; *Ziberi vs. Bývalá jugoslávská republika Makedonie*, č. 27866/02, § 30; *Khan vs. Spojené Království*, č. 35394/97, § 34; *Schenk vs. Švýcarsko*, č. 10862/84; *Kirakosyan vs. Arménie* (č. 2), č. 24723/05, § 71.

zjištěných skutkových okolností dospěl k arbitrárním či hrubě nespravedlivým závěrům.¹⁰ „Je totiž bezesporu více než zřejmé, že proces hledání, nalézání a následného hodnocení rozhodujících skutečností v reálném světě již zpravidla odezřelých musí respektovat procesní pravidla, vykazovat svou pozdější přezkoumatelnost a transparentní racionálně logickou přiměřenou dokumentaci jednotlivých kroků, jež vyústily v příslušný skutkový závěr, který je podkladem pro následné právní hodnocení a vyvození vlastního obsahu výroku soudního rozhodnutí zakládajícího či autoritativně deklarujícího práva a povinnosti subjektů práv.“¹¹

Dalším podstatným východiskem je skutečnost, že nikdy není možné prokázat skutkové okolnosti s úplnou jistotou. To platí pro všechny typy důkazů: listiny, které mohou být zfalšované, svědecké výpovědi, které nemusejí být pravdivé atd.¹² Tedy skutečnost, že určitý svědek tvrdí, že skutkové okolnosti případu se udály určitým způsobem, ještě neznamená, že tomu tak skutečně bylo. Proto se také hodnocení důkazů provádí komplexně v rámci uceleného systému na sebe navazujících a vzájemně se podporujících nebo oslabujících důkazů.¹³ Výsledkem však nikdy není stoprocentní jistota, postačuje tzv. praktická jistota, kterou ilustroval autor tohoto konceptu, Ota Weinberger, takto: „Zjistíme-li určitou relevantní skutečnost ze shodné výpovědi tří svědků a nebude-li tu žádných okolností vzbuzujících pochybnosti o pravdivosti zjištění, budeme to považovat za zjištění bezpečné ve smyslu právním, ačkoliv kritický pohled nedovoluje vyloučit veškeré možnosti pochybností o jistotě poznatku.“¹⁴

S tím ostatně počítá i procesní úprava, která požaduje, aby skutkový stav byl zjištěn tak, že o něm nebudou důvodné pochybnosti (srov. § 2 odst. 5 TR), nebo aby byl zjištěn spolehlivě podle míry účasti účastníků (§ 6 OSŘ). V systému *common law* se také liší požadovaný důkazní standard pro trestní a civilní věci, neboť v trestních věcech je nutno prokázat okolnosti mimo rozumnou pochybnost (*beyond reasonable doubt*), zatímco v civilních věcech je standardem poměrování pravděpodobností (*balancing of probabilities*). Určitá míra pochybností tedy může přetrvat, pokud ovšem není důvodná, nebude mít vliv na platnost zjištění skutkového stavu.¹⁵ Tyto závěry platí jak pro celkový souhrn všech důkazů ve věci, tak pro jednotlivé důkazy, včetně znaleckých posudků.¹⁶

10 Rozsudky ESLP *Waldberg vs. Turecko*, č. 22909/93 a *Camilleri vs. Malta*, č. 51760/99.

11 HANUŠ, L. Ústavněprávní vady důkazního procesu z pohledu judikatury Ústavního soudu. *Právní rozhledy*, 2006, č. 18, s. 647.

12 GAZDA, V. Míra důkazu a úloha pravděpodobnosti v důkazním právu. *Právní rozhledy*, 2019, č. 3, s. 78.

13 HANUŠ, L. Ústavněprávní vady důkazního procesu z pohledu judikatury Ústavního soudu. *Právní rozhledy*, 2006, č. 18, s. 650.

14 WEINBERGER, O. Logické a metodologické základy důkazu v oboru práva. *Stát a právo*, roč. 1967, č. 13, s. 203–204.

15 Podrobněji k důkazním standardům v českém právu viz GAZDA, V. Míra důkazu a úloha pravděpodobnosti v důkazním právu. *Právní rozhledy*, 2019, č. 3, s. 78.

16 Srov. § 132 OSŘ: „Důkazy hodnotí soud podle své úvahy, a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti; přitom pečlivě přiblíží ke všemu, co vyšlo za řízení najevo, včetně toho, co uvedli účastníci.“ Obdobně § 2 odst. 6 TR: „Orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souboru.“

Ústavní soud shrnul ve vztahu k trestnímu řízení, že: „*pravidlo in dubio pro reo, které vychází právě z principu presumpce nevinny, vyžaduje, aby to byl stát, kdo nese konkrétní důkazní břemeno. Obsahem pravidla in dubio pro reo pak je, že není-li v důkazním řízení dosaženo praktické jistoty o existenci relevantních skutkových okolností, tj. jsou-li přítomny důvodné pochybnosti ve vztahu ke skutku či osobě pachatele, jež nelze odstranit ani provedením dalšího důkazu, je nutno rozhodnout ve prospěch obžalovaného [srov. náleží sp. zn. II. ÚS 1975/08 (N 7/52 SbNU 73) ze dne 12. 1. 2009, nebo náleží sp. zn. III. ÚS 1624/09 (N 43/56 SbNU 479) ze dne 5. 3. 2010]. Ani vysoký stupeň podezření přitom sám o sobě není s to vytvořit zákonný podklad pro odsuzující výrok. Trestní řízení tedy vyžaduje ten nejvyšší možný stupeň jistoty, který lze od lidského poznání požadovat, alespoň na úrovni obecného pravidla ‚prokázání mimo jakoukoliv rozumnou pochybnost‘ [náleží sp. zn. I. ÚS 553/05 (N 167/42 SbNU 407) ze dne 20. 9. 2006].“¹⁷*

V trestním řízení tak mají obžalovaní právo nejen navrhnout důkazy, vyjadřovat se k předloženým důkazům, ale také právo zpochybňovat důkazy směřující proti nim.¹⁸ V civilní větvi je sice posílena odpovědnost stran za předložení důkazů, ovšem obecné principy uplatňované v trestní větvi (rovnost stran, právo navrhnout a předkládat důkazy, vyjadřovat se k důkazům, případně je zpochybňovat) se v ní v zásadě velmi podobně aplikují. Soud nesmí žádné relevantní důkazy opomenout, stejně tak nesmí provedené důkazy upravovat či reinterpretovat a měnit jejich obsah. Výsledky hodnocení důkazů nesmí být arbitrární nebo překvapivé, soud je povinen se v odůvodnění rozhodnutí vypořádat se všemi provedenými důkazy a přesvědčivě zdůvodnit, na základě čeho a jakým postupem dospěl ke zjištění skutkových okolností posuzované věci.¹⁹

Shrneme-li tedy obecná základní východiska, vyplývají z práva na spravedlivý proces ve vztahu k dokazování následující zásady:

1. rovnost stran projevující se v právu navrhnout a předkládat důkazy,
2. právo efektivní účasti v řízení projevující se v právu být seznámen s důkazy a vyjadřovat se k nim či je zpochybňovat,
3. zákaz svévolného hodnocení důkazů.

Naplnění těchto zásad je třeba posuzovat nikoli jednotlivě ve vztahu k jednotlivým důkazům, nýbrž komplexně ve vztahu k řízení jako celku, tedy zda proces jako celek lze označit za spravedlivý a zda uvedené vady nezpochybňují výsledné rozhodnutí soudu.²⁰

¹⁷ Nález ÚS ČR sp. zn. II. ÚS 698/19.

¹⁸ Viz např. rozsudky ESLP *Prade vs. Německo*, č. 7215/10, § 34; *Dusko Ivanovski vs. Bývalá jugoslávská republika Makedonie*, č. 10718/05, § 43; *Jalloh vs. Německo*, č. 54810/00, § 96; *Allan vs. Spojené Království*, č. 48539/99, § 43 a další.

¹⁹ MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 270.

²⁰ *Ibid.*, s. 273.

2 Principy pořízení a hodnocení znaleckého posudku

Cílem této části článku je vymezení konkrétních zásad týkajících se znaleckého dokazování, které vyplývají z práva na spravedlivý proces. Tyto zásady budou rozděleny do tří oblastí odpovídajících postupu znaleckého dokazování: nejprve budou rozebrány principy týkající se zadávání znaleckých posudků, zejména ve vztahu k formulaci otázek pro znalce, poté bude shrnuto, jak by měl znalec na položené otázky odpovídat, a nakonec budou uvedeny zásady hodnocení znaleckých posudků soudem.

Soudy v některých případech potřebují k rozhodnutí ve věci posoudit skutečnosti, k jejichž zhodnocení je třeba odborných znalostí, kterými soud zpravidla nedisponuje. To však neznamená, že by soudy o takovýchto otázkách neměly rozhodovat. Naopak, jak uvedl ÚS v nálezu Pl. ÚS 4/18: „*Soudy nemají a nemohou rezignovat na přezkum případů, ve kterých rozhodnutí závisí na posouzení odborných či vědeckých otázek (srov. k tomu za všechny stat. soudce amerického Nejvyššího soudu Stephena Breyera Science in the Courtroom. Issues in Science and Technology, 2000, č. 4), byť to často může vést ke kontroverzním výsledkům (za všechny srov. nesouhlas řady vědců s rozhodnutím Soudního dvora Evropské unie ze dne 21. 6. 2017 N. W. proti Sanofi Pasteur MSD, C-621/15...)*“²¹ Aby dokazování znaleckými posudky odpovídalo výše uvedeným základním zásadám vyplývajícím z práva na spravedlivý proces, musí podléhat určitým pravidlům, která lze rozčlenit na procesní (způsob a postup zadávání znaleckého posudku, nepodjatost znalce, způsob pokládání otázek, způsob hodnocení znaleckého posudku soudem) a věcné (způsob, jak znalec na položené otázky odpovídá, a obsahové náležitosti znaleckého posudku).

2.1 Principy zadávání znaleckých posudků

Procesní předpisy pro takovéto situace předpokládají možnost ustanovit znalce k vypracování znaleckého posudku (§ 127 OSŘ, resp. § 105 TR), případně aby podle § 127a OSŘ soud provedl důkaz znaleckým posudkem předloženým jednou ze stran. Základním požadavkem, který dle ESLP plyne z práva na spravedlivý proces ve vztahu ke znaleckým posudkům, je požadavek plynoucí ze zásady rovnosti, aby obě strany soudního sporu měly možnost předložit znalecký posudek nebo navrhnout ustanovení znalce. Podle české procesní úpravy může soud odmítnout důkazní návrh účastníka ze tří důvodů, samozřejmě s náležitým odůvodněním²²:

1. relevance – skutečnost, která má být dokazována, není pro řízení relevantní,
2. vypovídací hodnota – navrhovaný důkaz není způsobilý prokázat tvrzenou skutečnost,
3. nadbytečnost – skutečnost, která má být dokazována, již byla v dosavadním řízení s potřebnou mírou jistoty prokázána (či vyvrácena).²³

²¹ Nález ÚS sp. zn. Pl. ÚS 4/18, odst. 48.

²² Nález ÚS sp. zn. I. ÚS 733/01, část VI. b.

²³ Viz též usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 27. 1. 2010, sp. zn. 5 Tdo 31/2010.

Podle § 11 ZZT musí každý znalec, který podává znalecký posudek, být nepodjatý, bez ohledu na to, zda si posudek vyžádal soud či některá ze stran. Z výše zmíněného principu rovnosti stran a jejich efektivní účasti v řízení je nutno vyvodit, že pokud byl znalec požádán o vypracování znaleckého posudku některou ze stran, a soud takový důkaz přijal, musí mít protistrana možnost také povolát znalce.²⁴ Z rovnosti stran rovněž vyplývá, že obě strany soudního sporu musejí mít možnost podílet se na výslechu znalce, konfrontovat jej, komentovat závěry znalce. V trestním řízení je pak povinností orgánů činných v trestním řízení informovat obhajobu o důkazech ve prospěch trestně stíhané osoby, včetně znaleckých posudků.²⁵

Nejdůležitějším aspektem činnosti soudu ve vztahu ke znaleckému posudku je formulace zadání znaleckého posudku, zejména pak otázek položených znalci. Úkolem znalce je hodnotit skutkové okolnosti případu (tedy jak se udály relevantní okolnosti případu, zda byla mezi jednotlivými ději příčinná souvislost²⁶, zda jsou jednotlivé důkazy mezi sebou kompatibilní), nikoli činit právní posouzení věci.²⁷ Soud tedy nemůže znalci například položit otázku, zda byl obžalovaný v době spáchání skutku přičetný, neboť to již vyžaduje právní zhodnocení zjištěných skutečností. Znalec může pouze zhodnotit zdravotní stav obžalovaného, nebo míru, v jaké byly narušeny jeho rozpoznávací nebo ovládací vlastnosti. Zhodnocení, zda zjištěná míra již dostačuje ke vzniku nepřičetnosti, však je úkolem soudu. V případě, že znalec ve svém posudku právní hodnocení provede, je tato část posudku nepoužitelná. Pokud se stane, že jsou otázky nesprávně formulovány, má na to znalec upozornit zadavatele, nemůže však formulaci otázek sám změnit.²⁸

24 Viz např. rozsudky ESLP *Bönisch vs. Rakousko*, č. 8658/79, § 33; *Sara Lind Eggertsdóttir vs. Island*, č. 31930/04; *Brandstetter vs. Rakousko*, č. 11170/84, 12876/87, 13468/87. Také viz DECAIGNY, T. Inquisitorial and adversarial expert examinations in the case law of the European court of human rights. *New Journal of European Criminal Law*, 2014, roč. 5, č. 2 (červen), s. 149–166.

25 VUILLE, J., L. LUPARIA a F. TARONI. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*, 2017, č. 16, s. 57.

26 Příčinná souvislost nemusí být nutně výhradně skutkovou otázkou, podrobněji viz MELZER, F. Úvodní výklad před § 2909 an. In: MELZER, F., P. TÉGL a kol. *Občanský zákoník. § 2894–3081. Velký komentář. Svazek IX*. Praha: Leges, 2018, s. 176–177. Melzer zde rozlišuje tzv. přírodovědeckou příčinnou souvislost, která se posuzuje z hlediska přírodních zákonů, a kauzalitu spočívající na normativní zákonitosti, která se posuzuje z hlediska norem. Zcela logicky může znalec posuzovat pouze skutkové okolnosti, nikoli právní, tedy přírodovědeckou příčinnou souvislost, nikoli normativní. Pokud posouzení příčinné souvislosti vyžaduje v určitém rozsahu právě právní posouzení, toto nemůže provést znalec, nýbrž ho provede sám soud (dle zásady *iura novit curia* – soud zná právo).

27 Odlišení skutkových a právních otázek je klíčové pro správnou formulaci otázek pro znalce, jedná se však o natolik komplexní problematiku, že si zaslouží samostatné podrobné zpracování, které je mimo možnosti tohoto textu.

28 DRAŽKA, Š. Přezkum znaleckých posudků. *Epravo.cz* [online] [cit. 22. 9. 2019]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prezkum-znaleckych-posudku-99994.html>

2.2 Principy formulace závěrů znaleckého zkoumání

S vhodnou formulací otázky koresponduje také vhodná formulace odpovědi. Přestože by soud mohl preferovat kategorické prohlášení učiněné soudním znalcem (např. „Tato nábojnice byla vystřelena z této zbraně“), není to logicky ani procesně správné. Logicky to není správné proto, že až na výjimky nelze dosáhnout absolutní jistoty ohledně skutečností, bez ohledu na vědecké postupy, kterých by znalec mohl použít. Znalec by proto měl zhodnotit pravděpodobnost existence či pozorování určitých důkazů za předpokladu, že platí některá z verzí skutkového stavu, jak jsou tvrzeny stranami sporu, a to poskytnutím poměru pravděpodobnosti (*likelihood ratio*).²⁹ Z procesního hlediska by znalec kategorickým tvrzením překročil svou roli v soudním řízení. Pouze soud může rozhodnout, jaké skutečnosti předložené důkazy prokázaly, a činí tak nikoli pouze na základě jednotlivých důkazů samostatně, nýbrž také na základě celé soustavy všech dostupných důkazů v dané věci. Znalec však nemá možnost ostatní důkazy zhodnotit, musí se tedy omezit na objasnění skutkového stavu a zodpovězení položených otázek.

Nemožnost dosažení absolutní jistoty ohledně skutkových okolností případu vede někdy k situacím, kdy ani na základě znaleckého dokazování nelze dojít k jednoznačnému vyřešení sporné otázky.³⁰ V mnoha vědních oborech není možné vyvodit zcela jasný závěr, ať již s ohledem na způsob zkoumání nebo v důsledku omezené úrovně dosavadního poznání, proto se závěry znalce budou nevyhnutelně pohybovat pouze v určitých mírách pravděpodobnosti.³¹ K tomuto závěru dospěl ÚS v nálezu I. ÚS 3253/13:

„Ve sporech o náhradu škody na zdraví má zajisté poslední slovo soudce, klíčovým důkazem o příčinné souvislosti mezi potenciálním škodním jednáním (dějem) a vzniklou škodou však bývá znalecký posudek... Pak soud nemůže při právním posouzení věci vyjít jen z vágního konstatování znalce o existenci více možných příčin škody a o tom, že pravděpodobnost (podíl) té či oné příčiny v relaci ke vzniku škody nelze posoudit. Ústavní soud vnímá, že znalci jako experti v daném oboru mají tendenci vyslovit (zejména ve vědeckých disciplínách, které to takřka bez výhrady umožňují) pouze závěry ‚čistě‘ exaktní. Preferují z vnějšku nenapadnutelná stanoviska a v zájmu toho jsou a priori schopni relativizovat řešení, které může být následně ve sporu zpochybněno. Řádné posouzení důkazů zejména o škodách na zdraví však žádá, aby byl znalec schopen uvažovat též v určitém rozmezí včetně dimenzí počtu pravděpodobnosti. Má-li kupříkladu znalec k dispozici více reálných alternativ příčin vzniku škody, nesmí

²⁹ Tento způsob vyjádření znaleckých závěrů je nejen v souladu s principy Bayesovské inference, ale zároveň umožňuje komplexní posouzení pravděpodobnosti určité hypotézy s tím, jak jsou získávány důkazy a další informace, a to např. v podobě tzv. Bayesovské sítě. Je bohužel mimo prostorové možnosti tohoto textu poskytnout komplexní rozbor aplikace Bayesova teorému ve znaleckém dokazování, neboť se jedná o komplexní problematiku, kterou je nutno zpracovat v podobě samostatného článku.

³⁰ V extrémních případech může i po provedeném znaleckém zkoumání nastat stav *non liquet*, tedy nemožnosti vyjasnění skutkového stavu i po vyčerpání všech dostupných důkazních prostředků. Podrobněji viz LAVICKÝ, P. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*. Praha: Leges, 2017, s. 37 a násl.

³¹ DRAŽKA, Š. Přezkum znaleckých posudků. *Epravo.cz* [online] [cit. 22. 9. 2019]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prezkum-znaleckych-posudku-99994.html>

se vyhnout možnosti vyjádřit své závěry percentuálním vyčíslením pravděpodobnosti existence určitého kauzálního vztahu, nebo může využít též verbálního resumé založeného na důkazním standardu (zda je dosaženo vysoké míry pravděpodobnosti, či nikoli).“³²

Může také nastat poněkud odlišná situace, a to že na vhodně položenou otázku není znalec schopen odpovědět, ať již z důvodu nedostatku vstupních informací nebo limitů použitých metod. V tom případě to musí soudu jasně sdělit. I závěr, že znalec není schopen na danou otázku odpovědět, je přípustným výsledkem znaleckého posudku.³³ Je rovněž nepřipustné, aby soudní znalec odpovídal na otázky soudu kategorickým tvrzením tehdy, kdy současný stav poznání neumožňuje vyvodit jednoznačný závěr. Tímto prizmatem je třeba korigovat úpravu obsaženou v § 28 odst. 5 ZZKÚ, podle níž „*[v] souladu s obecně uznávanými postupy a standardy obsahuje závěr posudku jednoznačné odpovědi na položené otázky; pokud podklady nebo metoda neumožňují znalci vyslovit jednoznačný závěr, uvede znalec skutečnosti snižující přesnost závěru.*“ Jakkoli je sice nezbytné, aby znalec uvedl skutečnosti snižující přesnost jeho závěrů, je zároveň pro další rozhodování soudu nutné i to, aby vyjádřil své závěry věrohodnostním poměrem.

2.3 Hodnocení znaleckých posudků

Mohlo by se zdát, že rozsah volného hodnocení důkazů je v případě znaleckého posudku omezený, zejména proto, že soud zpravidla nemá takové odborné znalosti jako znalec.³⁴ Judikatura však dovodila, že existuje celá řada aspektů znaleckého posudku, které soud musí zhodnotit, resp. přezkoumat. Tento požadavek je, na rozdíl od dosavadní úpravy, vtělen i do ustanovení § 28 odst. 1 ZZKÚ. Dle úvah Ústavního soudu v nálezu sp. zn. III. ÚS 299/06 (které sice vyslovil ohledně posuzování znaleckého posudku v trestním řízení, lze je však uplatnit pro civilní řízení) je třeba hodnotit „*celý proces utváření znaleckého důkazu, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů pro znalce, průběh znaleckého zkoumání, věrohodnost teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivost metod použitých znalcem a způsob vyvozování závěrů znalce. Ústavní soud si je vědom toho, že požadavek, aby orgán činný v trestním řízení hodnotil mj. též odbornou správnost znaleckého zkoumání a odbornou odůvodněnost závěrů znaleckého posudku, je velmi náročný. Uznává také správnost názoru, že orgán činný v trestním řízení nemůže sám nabrát odborné závěry znalce svými laickými názory. Je však třeba trvat na povinnosti orgánů činných v trestním řízení hodnotit znalecký posudek ze všech aspektů sbora naznačených, včetně jeho odborné správnosti. Ponechávat bez povšimnutí věcnou správnost znaleckého posudku a slepě důvěřovat závěrům znalce by znamenalo ve svých důsledcích popřít zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle jeho vnitřního přesvědčení, privilegiovat znalecký*

³² Nález ÚS ze dne 26. 8. 2015, sp. zn. I. ÚS 3253/13, odst. 61–63.

³³ DRAŽKA, Š. Přezkum znaleckých posudků. *Epravo.cz* [online] [cit. 22. 9. 2019]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prezkum-znaleckych-posudku-99994.html>

³⁴ Srov. důvody pro vyžádání znaleckého posudku uvedené v § 127 OSŘ a § 105 odst. 1 TŘ.

*důkaz a přenášet odpovědnost za skutkovou správnost soudního rozhodování na znalce; takový postup nelze z ústavněprávních hledisek akceptovat.*³⁵

Tyto závěry ÚS potvrdil i Nejvyšší soud, a to pro trestní řízení např. v rozsudku sp. zn. 8 Tdo 1421/2008, ze dne 10. 12. 2008, pro civilní věci v rozsudku sp. zn. 22 Cdo 1810/2009, ze dne 21. 10. 2009, podle něhož „[h]odnocení důkazů znaleckým posudkem tedy spočívá v posouzení, zda závěry posudku jsou náležitě odůvodněny, zda jsou podloženy obsahem nálezu, zda bylo přiblíženo ke všem skutečnostem, s nimiž se bylo třeba vypořádat, zda závěry posudku nejsou v rozporu s výsledky ostatních důkazů a zda odůvodnění znaleckého posudku odpovídá pravidlům logického myšlení. Aby soud mohl znalecký posudek odpovědně hodnotit, nesmí se znalec omezit ve svém posudku na podání odborného závěru, nýbrž z jeho posudku musí mít soud možnost seznat, z kterých zjištění v posudku znalec vychází, jakou cestou k těmto zjištěním dospěl a na základě jakých úvah došel ke svému závěru (k tomu srov. rozhodnutí č. 47 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 1955).“³⁶

Nejvyšší soud v rozsudku 8 Tdo 1421/2008 také shledal, že metodologie znaleckého dokazování vyžaduje, aby jak orgány činné v trestním řízení, tak samotný znalec kriticky hodnotili úplnost a bezvadnost podkladových materiálů, které znalec podrobuje svému zkoumání. Znalec nesmí sám vyloučit některé z předložených podkladů jen proto, že nezapadají do jím vytyčené verze událostí. Podle ESLP platí, že pokud má být znalecký posudek rozhodujícím důkazem, musí být znalec před soudem vyslechnut, což umožní stranám zhodnotit kvalitu posudku a případně upozornit na nedostatky v podkladech, se kterými znalec pracoval, nebo v metodologii znaleckého zkoumání.³⁷ Podobně v případě, že jsou v provedených znaleckých posudcích rozpory, mají být v prvé řadě odstraněny výsledkem znalce či znalců, teprve poté lze o vyjasnění rozporů požádat jiného znalce či dokonce zadat revizní znalecký posudek.³⁸ Bez přesvědčivého vyjasnění rozporů ve znaleckých posudcích nemůže soud rozhodnout, neboť v takovém případě nebude úplně a správně zjištěn skutkový stav věci.³⁹

Tento vývoj judikatury reflektuje i nová úprava obsažená v § 28 ZZKÚ, která, na rozdíl od dosavadní úpravy, vymezuje strukturální prvky znaleckého posudku: titulní strana, zadání, výčet podkladů, nález, posudek, odůvodnění v rozsahu umožňujícím přezkoumatelnost znaleckého posudku, závěr, je-li to možné, přílohy potřebné k zajištění přezkoumatelnosti znaleckého posudku, znaleckou doložku a otisk znalecké pečeti.

³⁵ Nález ÚS sp. zn. III. ÚS 299/06, část VI.

³⁶ Rozsudek NS ze dne 21. 10. 2009, sp. zn. 22 Cdo 1810/2009.

³⁷ VUILLE, J., L. LUPARIA a F. TARONI. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*, 2017, č. 16, s. 58.

³⁸ § 127 odst. 2 a 3 OSŘ, § 109 a 110 odst. 1 TŘ a rozsudek NSS ze dne 1. 7. 2010, č. j. 7 Afs 50/2010-60.

³⁹ Rozsudek NSS ze dne 18. 5. 2011, č. j. 7 As 4/2011-79 a rozsudek NSS ze dne 25. 7. 2006, č. j. 6 As 47/2005-84.

Z uvedeného lze tedy vyvodit, že z aktuálního stavu právní úpravy znaleckých posudků a relevantní judikatury vyplývají následující základní principy vztahující se k pořízení a hodnocení znaleckých posudků:

1. musí být zajištěna rovnost stran ve vztahu možnosti navrhnout nebo předložit znalecký posudek,
2. musí být zajištěna efektivní účast všech stran v řízení, spočívající mimo jiné v právu být seznámen se všemi důkazy ve věci, v možnosti vyjadřovat se k předloženým znaleckým posudkům a v možnosti je efektivně napadnout nebo zpochybnit,
3. znalecký posudek se nemůže věnovat právním otázkám,
4. znalecký posudek musí být přezkoumatelný po formální i obsahové stránce,
5. výsledky práce znalce musí být prezentovány ve srozumitelné, odůvodněné a jasné podobě; pokud to povaha zkoumání umožňuje, mají být výsledky prezentovány jako poměr věrohodnosti (*likelihood ratio*) daného důkazu za podmínky platnosti dvou soupeřících hypotéz o skutkovém stavu.

3 Kritické zhodnocení současného stavu

Principy formulované v předchozích částech představují určitý minimální standard procesních záruk, a to jak z hlediska zajištění spravedlivého procesu, tak z pohledu zajištění spravedlivého výsledku řízení založeného na objektivně zjištěných faktech. Cílem této části je poukázat na nedostatky současné praxe zadávání, pořizování a hodnocení znaleckých posudků, které snižují míru zajištění těchto obecných principů v právní úpravě dokazování a v rozhodovací praxi soudů.

Jádro problému se odvíjí od skutečnosti, že popsané principy zdaleka nejsou samy o sobě dostačující pro určení konkrétních aplikačních postupů, a to zejména ve vztahu k práci soudu se znaleckými posudky. Vzhledem k obecnosti formulovaných principů, a rovněž k tomu, že řada typů znaleckých posudků má specifickou povahu, je nutné tyto principy v aplikační praxi případ od případu upřesňovat, což klade poměrně vysoké nároky na soudce, advokáty a účastníky řízení, ale také na samotné znalce. V současné době neexistuje v ČR podrobná obecná metodika toho, jak má být znalecký posudek zadán a vypracován, co má být jeho obsahem a jak s ním má soud pracovat, přestože lze formulovat určité obecné vždy platné požadavky, případně nějaké alternativy.

Bez existence takové metodiky je zajištění, aby nevěrohodné, zavádějící nebo nerelevantní znalecké posudky bylo možné v soudním řízení efektivně napadnout nebo zpochybnit, závislé na přístupu jednotlivých soudců obecných soudů. Kritické hodnocení znaleckých posudků často ustupuje posuzování heuristickému, které s vyšší pravděpodobností vede k chybám.⁴⁰ Z judikatury vrcholných soudů je patrné, že přístupy různých

⁴⁰ VUILLE, J., L. LUPARIA a F. TARONI. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Lam, Probability and Risk*, 2017, č. 16, s. 59.

soudců se liší, což nezřídka vede k procesním pochybením a rušení rozsudků.⁴¹ Určité problémy si uvědomuje také zákonodárce, neboť nedávno přijal nový zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, jehož přijetí odůvodňoval mimo jiné i existencí naznačených problémů.⁴² Podrobnější úpravu znaleckých posudků, která by na popsané problémy reagovala, či metodiku jejich provádění, však zákon neobsahuje. Pouze předpokládá, že „[z]působ provedení znaleckého úkonu a náležitosti znaleckého úkonu, užívání znalecké pečeti a znalecké doložky stanoví ministerstvo vyhláškou.“⁴³

Problém absentující nebo nekvalitní metodologie znaleckého zkoumání zcela logicky není specifický jen pro český právní řád. Na nedostatečnou transparentnost postupů a metod, které soudní znalci používají, poukazuje i zahraniční odborná literatura.⁴⁴ Soudním znalcům je často vytýkáno, že vyjadřují výsledky svého zkoumání způsobem, který nezohledňuje složitost provedených úkonů, případně zakrývá inherentní limity použitých metod a postupů. Markantní rozdíly ve způsobu prezentace výsledků znaleckého zkoumání značně omezují míru porozumění znaleckým posudkům ze strany soudců a advokátů, vedou k dezinterpretaci, nepochopení nebo zkreslení závěrů znalce.⁴⁵

V ČR tak neexistují např. žádná jednotná pravidla pro to, za jakých okolností lze určité vědní postupy považovat za soudně akceptovatelné k provádění znaleckých posudků. V zahraničí však lze zaznamenat stále častější formulaci takových standardů v judikatuře či v právních předpisech. Jako příklad standardů obecné povahy lze uvést např. rozhodnutí NS USA ve věci *Daubert vs. Merrel Dow Pharmaceuticals, Inc.*⁴⁶, které formulovalo podmínky přijatelnosti znaleckých posudků tak, že musí být založeny na řádné vědecké metodologii, musí být spolehlivé a musí být relevantní pro posuzovaný případ. Při rozhodování, zda jsou podmínky splněny, musí soud vzít v úvahu, zda je daná metoda akceptována vědeckou komunitou, zda byla publikována a podrobena nezávislému hodnocení, zda byla testována a zda má přijatelnou chybovost. Tyto principy byly o sedm let později vtěleny také přímo do textu pravidla 702 Federálních pravidel dokazování.

41 Viz judikatura citovaná výše.

42 Zákon byl publikován pod č. 254/2019 Sb.

43 § 27 odst. 4 zákona č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, a následující.

44 Viz např. COLE, S. A. Forensics without uniqueness, conclusions without individualization: the new epistemology of forensic identification. *Law Probability and Risk*, 2009, roč. 8, č. 3, s. 233–255; COLE, S. A. Individualization is dead, long live individualization! Reforms of reporting practices for fingerprint analysis in the United States. *Law, Probability and Risk*, 2014, roč. 13, č. 2, s. 117–150; EVETT, I. W. Expert evidence and forensic misconceptions of the nature of exact science. *Science & Justice*, 1996, roč. 36, č. 2, s. 118–122; KOEHLER, J. J. a M. J. SAKS. Individualization claims in forensic science: Still unwarranted. *Brooklyn Law Review*, 2010, roč. 75, s. 1187–1208; SAKS, M. J. a J. J. KOEHLER. The individualization fallacy in forensic science evidence. *Vanderbilt Law Review*, 2008, roč. 61, č. 1, s. 199–219.

45 VUILLE, J., L. LUPARIA a F. TARONI. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*, 2017, č. 16, s. 58.

46 509 U.S. 579, 113 S.Ct. 2786, 125L.Ed.2d 469 (1993).

V Německu byl zase stanoven specifický standard pro přijatelnost důkazů založených na pachových stopách spočívající mj. v posouzení, zda daní psi absolvovali příslušné zkoušky, zda stopa náleží jedné konkrétní osobě, zda byly jako srovnávací nosič použity stěry přímo z těla dané osoby a zda tutéž stopu identifikovali nezávisle na sobě dva psi bez účasti příslušného psovoda.⁴⁷

Zkušenosti z různých států ukazují⁴⁸, že některé forenzní disciplíny postrádají dostatečný metodologický základ k tomu, aby mohly být vnímány jako dostatečně spolehlivý základ soudního rozhodování. Typickým příkladem této situace mohou být důkazy otisky chrupu, u nichž se ukázalo, že nejsou podloženy dostatečným vědeckým zájemem a nemají tak potřebnou vypovídací hodnotu.⁴⁹ V ČR i jinde v Evropě⁵⁰, ale také v USA⁵¹, se vede diskuse o používání pachových stop, u nichž je také sporné, zda mají spolehlivé a ověřitelné výsledky. Zde je třeba kriticky zhodnotit přístup ÚS ČR, který v nálezu IV. ÚS 1098/15, bod 47, formuluje požadavky na provedení důkazu metodou pachové identifikace, aby ji bylo možné považovat za ústavně konformní. Požadavky jsou totiž v drtivé většině formální (např. zda psovod splňuje kvalifikační předpoklady

⁴⁷ Rozsudek Zemského soudu Norimberk-Fürth ze dne 13. 12. 2012, 13 KLs 372 Js 9454/12; citováno dle nálezu ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 1098/15, odst. 26.

⁴⁸ Viz např. ve Velké Británii případ *Sally Clark* – BACON, C. J. The case of Sally Clark. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 2003, roč. 96, č. 3, s. 105; *Birmingham Six* – SCAPLEHORN, A.W. Birmingham Six Pub Bombing Case. In: YINON, J. (ed.). *Advances in Analysis and Detection of Explosives*. Dordrecht: Springer, 1993, s. 1–10; *Maguire Seven* – KEE, R. *Trial and error: the Maguires, the Guildford pub bombings, and British justice*. Londýn: Hamish Hamilton, 1986, 224 s.; v Nizozemí případ *Schiedamské vraždy* – KOPPEN, P.J. Blundering Justice. In: KOCSIS, R. N. (ed.). *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes*. Totowa: Humana Press, 2008, s. 207–228; v Německu případ *Donalda Stallwega* – PRZYBILLA, O. Justizopfer – Der kuriose Fall des Donald Stellwag. *Süddeutsche Zeitung* [online]. 7. 3. 2018. Dostupné z: <https://www.sueddeutsche.de/bayern/justizopfer-der-dicke-war-s-1.3889854>; a *Moniky de Montgazon* – viz rozsudek Spolkového Nejvyššího soudu sp. zn. 5 StR 372/05; a konečně ve Skotsku případ *Shirley McKie* – viz rozsudek *Shirley Jane McKie v the Scottish Ministers*, ze dne 30. 3. 2006, [2006] CSOH 54.

⁴⁹ Viz KOEHLER, J. J. How trial judges should think about forensic science evidence. *Judicature*, 2018, roč. 102, č. 1, s. 28–38, s. 31; Výkonný úřad prezidenta USA, Rada pro vědu a technologic. *Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods* [online]. Září 2016, s. 87 [cit. 22. 9. 2019]. Dostupné z: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/microsites/ostp/PCAST/pcast_forensic_science_report_final.pdf

⁵⁰ Viz velmi podrobnou analýzu obsaženou v nálezu ÚS sp. zn. IV.ÚS 1098/15, odst. 22 an., a odbornou literaturu k problematice, např. PINC, L. a kol. *Zpráva o průběhu testování reliability metody pachové identifikace prováděné speciálně vycvičenými služebními psy Policie České republiky*. Praha: ČZU. Dostupné na: <https://hlidacipes.org/wp-content/uploads/2018/01/Testov%C3%A1n%C3%AD-reliability.pdf>; situaci v Německu velmi dobře ilustruje rozsudek Zemského soudu Norimberk-Fürth ze dne 13. 12. 2012, 13 KLs 372 Js 9454/12, který stanovil jasné a konkrétní podmínky, které musejí být splněny, aby byl důkaz pachovou stopou před soudem přípustný; jeho závěry dále rozvinula odborná literatura, např. NEUHAUS, R. a H. ARTKÄMPER. *Kriminaltechnik und Beweisführung im Strafverfahren*. Mnichov: C. H. Beck, 2014, s. 143–146.

⁵¹ Viz ENSMINGER, J. J. Canine Tracking and Scent Identification: Factoring Science into the Threshold for Admissibility. In: *The Social Science Research Network (SSRN)* [online]. 2010. DOI <http://doi.org/10.2139/ssrn.1666490>. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1666490>

nebo zda pes prošel předepsaným výcvikem) a chybí mezi nimi požadavky na opakovatelnost a vyloučení vlivu psovodů, které jsou vyžadovány podle německé judikatury (viz výše). Při tom možný vliv (byť podvědomý) stabilních psovodů na výsledky pachových zkoušek představuje jeden z hlavních problémů, které jsou této metodě vytýkány.⁵² V zahraniční odborné literatuře byly rozpracovány nedostatky některých dalších forezních disciplín.⁵³

Aby se předešlo těmto problémům, posudek musí jasně vymežit postup, kterým znalec dospěl ke svým závěrům, z jakých podkladů při tom vycházel a jaké metody použil, včetně zdůvodnění, proč byly dané metody použity a proč lze tyto metody označit za vědecky uznávané, resp. odrážející aktuální stav poznání dané problematiky. Na základě informací uvedených v posudku musí být možné jeho nezávislé zhodnocení a v posudku vymezený postup zkoumání musí být opakovatelný s obdobnými výsledky.⁵⁴

Zatím nejkomplexnější souhrn opatření k zajištění transparentnosti znaleckého dokazování, z toho plynoucí jeho efektivní kontroly stranami i soudem a spravedlivého hodnocení důkazů navrhl italsko-švýcarský vědecký tým v roce 2017⁵⁵:

1. znalecký posudek musí obsahovat detailní dokumentaci všech kroků postupu znalce a přehled informací, které byly základem jeho posudku,
2. výsledky znaleckého zkoumání musejí být prezentovány jako poměry věrohodnosti (*likelihood ratio*), neboť nikdy nelze učinit závěry se 100% jistotou,

⁵² LIT, L., J. B. SCHWEITZER a A. M. OBERBAUER. Handler beliefs affect scent detection dog outcomes. *Animal cognition*, 2011, roč. 14, č. 3, s. 387–394.

⁵³ GARRETT, B. L. *Convicting the Innocent: Where Criminal Prosecutions go Wrong*. Cambridge: Harvard University Press, 2011; GARRETT, B. L. a P. J. NEUFELD. Invalid forensic science testimony and wrongful convictions. *Virginia Law Review*, 2009, roč. 95, č. 1, s. 1–97; National Research Council (2009). Strengthening forensic science in the United States: a path forward; Výkonný úřad prezidenta USA, Rada pro vědu a technologie. Forensic Science in Criminal Courts: Ensuring Scientific Validity of Feature-Comparison Methods. Září 2016; GODSEY, M. The human factor in wrongful convictions across national borders, a VUILLE, J., BIEDERMANN, A., TARONI, F. Accounting for the potential of error in the evaluation of the weight of scientific evidence. In: LUPARIA, L. (ed.). *Understanding Wrongful Conviction: The Protection Of The Innocent Across Europe And America*. Milan: Wolters Kluwer, 2015, s. 16–32 a 39–55; GOULD, J. B. a R. A. LEO. One hundred years later: wrongful convictions after a century of research. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 2010, roč. 100, č. 3, s. 825–868; SCHECK, B., P. J. NEUFELD a J. DWYER. *Actual Innocence*. London: Penguin, 2001.

⁵⁴ Srov. důvodovou zprávu k § 28 návrhu zákona č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, dostupnou jako tisk 72/0 na stránkách Poslanecké Sněmovny <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=8 & CT=72 & CT1=0>. Na str. 32 uvádí, že usiluje o „širší možnost přezkoumávání znaleckých posudků a kontrolu nejen formální, ale i věcné správnosti. Jako vhodné se jeví i zavedení určitých metodologických či obdobných standardů a postupů pro obory a odvětví, u kterých je to možné a zároveň to je žádoucí.“

⁵⁵ VUILLE, J., L. LUPARIA a F. TARONI. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*, 2017, č. 16, s. 59–62. Podobně též ENFSI Guideline for Evaluative Reporting in Forensic Science. Dostupné z: http://enfsi.eu/wp-content/uploads/2016/09/m1_guideline.pdf

3. znalec musí hodnotit důkazy ve světle nejméně dvou alternativních hypotéz o skutkových okolnostech, neboť hodnocení pouze jediné hypotézy je často zavádějící,
4. pokud je to možné, znalec musí hodnotit zjištěné skutečnosti také z hlediska aktivity, nikoli pouze zdroje, typicky zejména ve vztahu ke stopám DNA, které mohly být zajištěny v důsledku kontaminace apod.,
5. znalec má hodnotit pravděpodobnost existence zjištěných skutečností ve vztahu k platnosti relevantních hypotéz, nikoli to, zda tyto hypotézy jsou či nejsou platné. K posouzení platnosti hypotézy je totiž nutné propojit posudek znalce s dalšími skutečnostmi. Pokud by to však znalec učinil, v podstatě by tím vyloučil využitelnost svého závěru pro soudní rozhodování, protože by nebylo možné oddělit jeho závěry učiněné k posuzovaným skutečnostem od závěrů vyplývajících z dalších skutečností. Tohoto cíle lze efektivně dosáhnout při použití Bayesovské inference;
6. znalecký posudek musí obsahovat původní surová (hrubá, tvrdá) data,
7. znalecký posudek musí obsahovat všechny výsledky provedených úkonů, včetně negativních,
8. znalecký posudek musí obsahovat údaje o chybovosti použitých metod, technik nebo přístrojů,
9. znalecký posudek musí obsahovat úplný výčet informací, které měl znalec o posuzovaném případě před a během pořízování znaleckého posudku, aby bylo možné efektivně posoudit míru předpojatosti znalosti (*bias*).

V českém kontextu by bylo nanejvýš žádoucí vtělit obdobné požadavky do prováděcí vyhlášky k ZZKÚ, která má stanovit mj. „[z]působ provedení znaleckého úkonu a náležitosti znaleckého úkonu“ a k jejímž vydání zmocňuje § 27 odst. 4 ZZKÚ Ministerstvo spravedlnosti.

Závěr

Abychom mohli o soudním procesu říci, že je spravedlivý, musí splňovat celou řadu požadavků na různé jeho aspekty či prvky, včetně znaleckého dokazování. Z práva na spravedlivý proces vyplývají jak procesní požadavky, jako např. právo navrhnout důkazy nebo zpochybňovat důkazy předložené protistranou, tak věcné požadavky, jako např. co má znalecký posudek obsahovat a jak mají být výsledky znaleckého zkoumání prezentovány. Je důležité si uvědomit, že procesní a věcné požadavky jsou propojeny, protože bez uvedení určitých informací v posudku, např. hrubých dat, není možné jej efektivně přezkoumat nebo zpochybnit, stejně tak pokud není znalec nezávislý, těžko může podat objektivně kvalitní znalecký posudek. Tyto požadavky jsou v zahraničí více či méně detailně zpracovány, ať již v odborné literatuře nebo v doporučení Evropské sítě institutů forenzní vědy (ENFSI). Ve svém souhrnu představují aparát poskytující jasnou, rozumnou, logicky konsistentní a relevantní možnost hodnocení výsledků znaleckého zkoumání.

Zároveň je třeba si uvědomit, že vývoj vědeckého poznání dospěl k pochopení, že v mnoha případech nelze realitu okolního světa popsat s jistotou, ale spíše v podobě pravděpodobnosti. Práce s nejistotou je jednou z největších výzev stojících před soudy, které by pochopitelně preferovaly rozhodovat o najisto postaveném skutkovém stavu. Tomu v jistých ohledech odpovídá i současný přístup soudů. Jakmile však připustíme, že soudy musejí pracovat s pravděpodobností, vyžaduje to principiálně odlišný přístup k provádění a hodnocení důkazů. Aby nebylo posuzování relevance důkazů založeno na heuristikách nebo intuici, je nutné využívat odpovídající nástroje umožňující vážení důkazů pomocí poměru věrohodností. Matematickým nástrojem pro práci s komplexním systémem důkazů vyjádřených věrohodnostními poměry je Bayesovské usuzování, které navíc v současné době díky existenci jednoduchých digitálních nástrojů může používat i matematický laik.

Situace v České republice se sice vyvíjí správným směrem, jak ukazuje nový znalecký zákon (ZZKÚ) a důvodová zpráva k němu, nicméně stále jsme spíše na začátku cesty ke stanovení jasných závazných pravidel zajišťujících transparentnost znaleckého dokazování. Současná úprava je příliš obecná a vytváří prostor pro nejednotný přístup nejen soudů, ale i znalců, typicky mezi různými odvětvími znalecké činnosti. Důvody, které vedly k přijetí nového zákona a k volání po větší transparentnosti znaleckého dokazování, tak mohou i po účinnosti ZZKÚ přetrvávat. Jako vhodné řešení se jeví zakotvení obdoby výše uvedených standardů do prováděcích předpisů k ZZKÚ, či dokonce již k aktuálně účinnému ZZT, či alespoň jejich zpracování do podoby metodického pokynu.